

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291436>

ШАМАЄВА К. І.

Національна музична академія України імені П. І. Чайковського. Доктор мистецтвознавства, професор, професор кафедри загального і спеціалізованого фортепіано (Київ, Україна).

Shamayeva, Kira. Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music. Doctor of Art Criticism, Professor, Professor of the General and Specialized Piano Department (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1869-5029>

© Шамаєва К. І., 2023.

МИКОЛА ЛИСЕНКО — ФУНДАТОР УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ МУЗИЧНОЇ ОСВІТИ

MYKOLA LYSENKO — FOUNDER OF UKRAINIAN NATIONAL MUSIC EDUCATION

У багатій спадщині Миколи Лисенка, композитора, фольклориста, музично-громадського діяча, піаніста-виконавця, диригента, історично визначною були педагогічні здобутки митця. Авторські «Репертуарні зошити» [Музей-квартира М. Лисенка в Києві. Р. Д.-108/Кн. 2393; Р. Д.-108/Кн. 2393; Р. Д.-120/Кн. 2395] і фольклорний збірник «Молодощі» [Лисенко М. В., 1875], створені на народній основі дитячі опери, листи і спогади сучасників характеризують М. Лисенка як фундатора національної музичної педагогіки. Вихований у дитинстві як піаніст під керівництвом чеських педагогів на творах класичної музики, здобувши професійну освіту в Лейпцизькій консерваторії, постійно слухаючи й виконуючи Й. С. Баха, Л. ван Бетховена (три Концерти для фортепіано з оркестром, 32 варіації та ін.), «багато дечого з Шуберта, Вебера», Ф. Шопена, Ф. Мендельсона, М. Лисенко думав про українську музичну культуру й освіту. У листі до рідних (28.03.1868), висловлюючи

занепокоєння станом «школи київської», із характерною для неї «італьянщиною і німечщиною», митець писав про «музично-освітню школу, на народних подставах» [Лисенко М. В., 2004, с. 52].

Свою мрію М. Лисенко послідовно втілював протягом багаторічної педагогічної роботи, виснажливої, викликаній життєвою необхідністю. Вона відбирала сили й час, відвертала від композиторської творчості і виконавства. Віртуозна гра, музичні знання, «особливий талант викладання» [Старицький, 1968, с. 55] забезпечували митцю широку популярність на педагогічній ниві — у школах Роберта Пфеніга, Василя Кологривова, Станіслава Блюменфельда і Миколи Тутковського, в Інституті шляхетних дівчат і нарешті в його ж школі. У цих закладах юних киян (переважно дівчат) М. Лисенко навчав не тільки грати на фортепіано, а й розуміти музику, сприймати творчість Й. С. Баха, Д. Скарлатті, Й. Гайдна, Л. ван Бетховена, Ф. Шопена, Ф. Ліста. Учитель виховував у своїх учнів музичний смак, збагачував мистецькі зацікавлення, залучаючи до європейської культури, до різних видів музикування — хорового співу, музичної гри, театралізованого дійства, ансамблевого виконавства. А починав М. Лисенко навчання у школі зі співу «наших улюблених пісень» [Л-ая Т. В., 1968, с. 458], відтворюючи потім їх на роялі. Так в елітному закладі освіти — Інституті шляхетних дівчат митець закладав національну основу музичної педагогіки. Вона набула розвитку у збірках легких п'єс «на суто українському матеріалі» [Тобілевич С. В., 1968, с. 411], у дитячих операх, створених із використанням стилістики народнопісенних зразків, фольклорної інтонаційності. Так ненав'язливо, природно відбувалася «українізація наймолодшого покоління» [Пчілка Олена, 1968, с. 138].

Найбільші переконливі результати педагогіки на народній основі виявились в організації хорів, у професійному рівні в підготовці хористів (знання нотної грамоти, уміння записувати мелодію), у створенні репертуару на матеріалі народних пісень. Лисенко як педагог-диригент «виховував розуміння музики та співів», підкреслюючи, що «пісня — це

вияв настроїв її творців» [Тобілевич, 1968, с. 402]. Результатом хорових студій митця стала поява численних професійно підготовлених хористів, естетичне виховання слухачів. І ще більш віддалені результати — «прищеплювання ідеалів національного мистецтва і широкої популяризації його» [Сластїон, 1968, с. 276].

Дбаючи про створення національної школи, М. Лисенко невтомно підкреслював необхідність «чужого навчатися». Доказом вірності цьому постулату були «Репертуарні зошити». Три його зошити з репертуаром для курсу гри на фортепіано містять перелік усієї наявної на той час художньо цінної фортепіанної літератури всіх жанрів — від п'єс малої форми до великих фантазій, концертів (із супроводом оркестру).

Видана 1875 року збірка «Молодощі» набула значного поширення, а далі композитор упорядкував «Збірки народних пісень у хоровому розкладі, пристосованих до учнів молодшого і підстаршого віку у школах народних», якою, як зазначено в передмові, укладач «перевів науку шкільного співу через ціле життя народне» [Лисенко М. В., 1908, с. I].

Формуючи у 80-х роках ХІХ століття навчальні принципи музичного виховання, М. Лисенко спирався на фольклорну, народнопісенну основу. Згодом, на початку ХХ століття, ці принципи набули розвитку в музиці для дітей Золтана Кодая¹ і Бели Бартока², яка стала досягненням європейської музичної педагогіки.

¹ Із творів З. Кодая для дітей зазначимо цикли: «Шість веселих канонів» («*Nat tréfas kánon símmel*»), «Сім легких дитячих п'єс і шість канонів» («*Hét könnyű gyermekkar és hat kánon*», 1936), «Сад ангелів» («*Angyalkert*», 1937).

² Серед творів Б. Бартока для дітей: «14 багателей» ор. 6 («*Fourteen Bagatelles*», 1907), «Десять легких фортепіанних п'єс» ор. 39 («*Zece piese ușoare*», 1908), «Дітям» ор. 42 («*Pentru copii*», 1908–1909, 1945), «Фортепіанна музика для початківців» («*Muzică pentru pian pentru începători*», 1912–1913), «Дев'ять легких п'єс» ор. 82 («*Nouă piese mici*», 1926), цикл «Мікрокосмос» («*Mikrokosmos*», 1926, 1932–1837).

Національні засади української музичної педагогіки М. Лисенка набували втілення у створенні й систематизації національного фортепіанного педагогічного репертуару комісією у складі професорів Музично-драматичного інституту імені М. В. Лисенка Григорія Беклемішева, Володимира Золотарьова і Льва Ревуцького, під редакцією якої було видано серію «Український педагогічний репертуар» (1930). У шести зошитах, по 10 творів у кожному, розміщено твори композиторів різних епох — від Дмитра Бортнянського до Віктора Косенка, Льва Ревуцького, Бориса Лятошинського, Василя Барвінського. Усього вміщено твори 30 українських митців, зокрема Миколи Лисенка, Федора Якименка, Якова Степового. Це новаторське за принципом укладання видання надало українській піаністичній школі національних ознак, сприяло впровадженню української професійної музики в навчальний процес. Однак найменш забезпеченим таким репертуаром залишався початковий етап музичного виховання. Перші кроки у вирішенні цієї проблеми здійснили на початку 1920-х років Болеслав Яворський і його помічники в молодших групах Київської народної консерваторії. Народні мотиви зазвучали у творах для дітей Г. Беклемішева («3 п'єси на народні пісні»), С. Жданова («5 українських примітивів»), В. Косенка, Л. Ревуцького, В. Золотарьова.

Певною мірою доповненням стали «Педагогічні збірки п'єс-пісень» (Київ, 1930), які уклала професор Музично-драматичного інституту імені М. В. Лисенка — Мар'яна Лисенко (1887–1946). У світ музики Мар'яну Миколаївну ввів її батько, він став її першим учителем гри на фортепіано, вона ж була першою виконавицею багатьох партій у дитячих Лисенкових операх. Згодом навчалася в Московській консерваторії, після закінчення повернулася до рідного міста, працювала в навчальному закладі, що його заснував її батько. У безпосередньому спілкуванні Мар'яна Лисенко засвоювала батьківські ідеї музичного виховання дітей і своєю методичною та педагогічною працею втілювала їх у життя. У передмові до першого випуску збірника «Початкові вправи-пісні» Мар'яна Лисенко зазначила, що метою їх було «задовольнити

потребу, що відчувається у початковому навчанні дітей фортепіанної гри» [1930, с. 1]. Основу збірок для початківців становить народна пісня. Матеріал укладено так, що дитина засвоює українську пісню з перших кроків навчання. Коротенькі вправи на початку збірки побудовані також на народних мелодіях. У збірках Мар'яни Лисенко використано матеріал збірників народних пісень Климента Квітки, Якова Степового, Миколи Леонтовича, Фелікса Блюменфельда. Музику Миколи Лисенка, крім танків та веснянок збірника «Молодощі», представлено уривками з дитячих опер «Коза-Дереза» і «Пан Коцький».

Лисенківські традиції починати вивчати музику з народної пісні набули продовження у творах для дітей Юрія Щуровського, «Школах гри на фортепіано» Іллі Берковича [1960; 1962] й Олександра Яковчука [2019].

Список використаної літератури і джерел

Література

1. Л-ая Т. В. Спогади про М. В. Лисенка однієї з його учениць // М. В. Лисенко у спогадах сучасників / упоряд. О. М. Лисенко, ред. Р. Я. Пилипчук. Київ : Муз. Україна, 1968. С. 457–660.
2. Лисенко М. В. Лист до рідних від 28 березня 1868 р. // Лисенко М. В. Листи / упоряд. Р. М. Скорульська. Київ : Муз. Україна, 2004. С. 50–52.
3. Пчілка Олена. Микола Лисенко (Спогади й думки) // М. В. Лисенко у спогадах сучасників / упоряд. О. М. Лисенко, ред. Р. Я. Пилипчук. Київ : Муз. Україна, 1968. С. 63–182.
4. Сластіон О. Г. Микола Віталійович Лисенко (Спогади) // М. В. Лисенко у спогадах сучасників / упоряд. О. М. Лисенко, ред. Р. Я. Пилипчук. Київ : Муз. Україна, 1968. С. 249–276.
5. Старицький М. П. До біографії М. В. Лисенка // М. В. Лисенко у спогадах сучасників / упоряд. О. М. Лисенко, ред. Р. Я. Пилипчук. Київ : Муз. Україна, 1968. С. 7–62.
6. Тобілевич С. В. Нові люди — нове життя // М. В. Лисенко у спогадах сучасників / упоряд. О. М. Лисенко, ред. Р. Я. Пилипчук. Київ : Муз. Україна, 1968. С. 386–420.

Нотні джерела

1. Беркович І. Я. Школа гри на фортепіано. Вид. 2-ге. Київ : Держ. вид. образотв. мистец. і муз. літ., 1962. 215 с.
2. Лисенко М. В. Збірка народних пісень в хоровому розкладі, пристосованих до учнів молодшого і підстаршого віку у школах народних. Київ, 1908. VIII, 72 с. Друге видання: Київ : Муз. Україна, 1994. 96 с.
3. Лисенко М. В. Молодощі. Збірка танків та веснянок. Київ, 1875. 62 с. Друге видання: Молодощі. Збірка танків та веснянок. Збірка народних пісень в хоровому розкладі. Київ : Муз. Україна, 1990. 144 с.
4. Лисенко М. В. Репертуарні зошити // Музей-квартира М. Лисенка в Києві. Репертуарний зошит № 1. Р.Д.-108/Книга 2393. Репертуарний зошит № 2. Р.Д.-109/Книга 2394. Репертуарний зошит № 3. Р.Д.-120/Книга 2395.
5. Лисенко М. М. Педагогічна збірка п'єс-пісень для фортепіано : у 3 вип. Харків : Держвидав України, 1930. Вип. 1 : Початкові вправи-п'єси. 28 с.; Вип. 2 : Маленькі п'єси-пісні для тих, що починають. 44 с. Вип. 3 : П'єси, різні на трудність. 10 с.
6. Яковчук О. М. Школа гри на фортепіано. Київ : Фоліант, 2019. 256 с.